

РЕТРОСПЕКТИВА РОЗВИТКУ ПИСЬМЕННОСТІ НА ТЕРЕНАХ СУЧАСНОЇ БЕЛЬГІЇ

Фучила О.М., викладач

Національний університет «Львівська Політехніка»

У статті розглянуто проблеми розвитку писемності населення Бельгії в історичному контексті з точки зору становлення державності країни. Досліджено вплив історії розвитку писемності населення на існування проблеми неписьменності дорослих Бельгії у XXI ст.

Ключові слова: історія писемності в Бельгії, неписьменність дорослих, мовно-етнічні та релігійні особливості, освітня диспропорція.

Фучила Е.Н. РЕТРОСПЕКТИВА РАЗВИТИЯ ГРАМОТНОСТИ НА ТЕРРИТОРИИ СОВРЕМЕННОЙ БЕЛЬГИИ / Национальный университет «Львовская Политехника», Украина.

В статье рассмотрены проблемы развития грамотности населения Бельгии в историческом контексте с точки зрения становления государственности страны. Исследовано влияние истории развития грамотности населения на существование проблемы неграмотности взрослых Бельгии в XXI в.

Ключевые слова: история грамотности в Бельгии, неграмотность взрослых, языково-этнические и религиозные особенности, диспропорция образования.

Fuchila O.M. RETROSPECTIVE REVIEW OF DEVELOPMENT OF LITERACY ON THE TERRITORY OF MODERN BELGIUM / National University «Lviv Polytechnic», Ukraine.

In the article the problems of development of literacy of Belgian population are considered from the point of view of the state formation. Influence of the history of the literacy development of Belgian population on the existence of the problem of adult illiteracy in Belgium in XXI century has been investigated.

Key words: the history of literacy in Belgium, adult illiteracy, ethnical and religious peculiarities, disproportion of education.

На початку XXI ст. Рада Європейського Союзу (далі ЕС) визначила шляхи та завдання щодо розвитку освіти європейських держав до 2010 р. Серед них було наголошено, що існує необхідність збільшення кількості дорослого населення віком від 20 до 24 років, що повністю завершили середню освіту, до 86% та зменшити кількість осіб, що передчасно припинили навчання в школі та не беруть участі в інших освітніх програмах, до 10%. У Бельгії у 2006 р. ці показники були відповідно 82% та 12,9% і впродовж 2000–2006 р.р. не було помічено тенденції до суттєвих змін. Ці два показники є передумовою для констатації факту існування такого явища, як неписьменність дорослих, про що йдеться у звітах уряду Бельгії в Раді Європи.

Сучасний погляд на проблему неписьменності дорослих та шляхи її вирішення варто ґрунтувати на дослідженні її історичних джерел, особливо у соціальному, економічному та культурному вимірі. З'ясування причин існування низького рівня освіти дорослих за допомогою аналізу процесу розвитку писемності населення країни, та встановлення зв'язку між розвитком шкільної освіти й рівнем освіти дорослих мають ключове значення для формування сучасних напрямів розвитку системи освіти.

Історичний шлях, який довелося пройти цій двомовній країні до моменту революційного встановлення її незалежності, та впливи, під які потрапляло її населення, є історичним прикладом того, як при становленні держави виникають труднощі та передумови для існування неписьменності дорослих у XXI столітті. Тому вивчення історії розвитку писемності у Бельгії може слугувати основою для освоєння знань, необхідних для розвитку системи освіти України в умовах інтеграційного процесу.

Дослідження історичного контексту розвитку писемності проводять бельгійські науковці з фламандомовної та франкомовної спільнот, зокрема, Г. Барнар (H. Barnard), К. Варен (C. Varin), А. Васильєв (А. Васильев) [2], Д. Ван Дам (D. Van Damme), С.-А. Гофінет (S.-A. Goffinet) [6], Г.Й. Граф (H.J. Graff), Г.Маркс (G. Marks), Й.-Д. Маркем (J. D. Markham) [7], І.Нікез (I. Nicaise), Р.Фірхауз (R. Vierhaus) [5], Й. Фіцморіс (J. Fitzmaurice) [4] за підтримки ЮНЕСКО [3] та уряду ЕС. Однак, незважаючи на значну кількість досліджень у цій галузі, проблема залишається недостатньо вивченою. Зокрема, українські науковці не приділяли достатньої уваги вивченню історії розвитку писемності у Європі, визначенню історичних причин виникнення неписьменності в умовах полікультурного суспільства.

Отож, метою нашого дослідження є аналіз історичних передумов виникнення неписьменності дорослих у сучасному суспільстві Бельгії. Автором визначені такі завдання: здійснити аналіз літературних джерел та дослідити шляхи розвитку писемності у Бельгії.

Гіпотезою дослідження є припущення, що вивчення історичних шляхів розвитку та становлення писемності у Бельгії сприятиме розумінню причин виникнення явища неписьменності дорослих у сучасному суспільстві та розробки превентивних заходів для усунення можливості виникнення неписьменності дорослих в Україні.

У Бельгії, що розташована в центрі Західної Європи, писемність розвивалась такими ж шляхами, як і в інших сусідніх країнах, але ця невелика країна з населенням близько 10,4 млн. була історично поділена на дві великі мовні, культурні та релігійні спільноти (тепер – близько 6 млн. фламандомовних громадян проживають на півночі та 3,4 млн. франкомовних – на півдні).

На тлі історичних подій, що формували державність Бельгії, відбувались процеси, пов'язані із формуванням мовно-етнічних і релігійних особливостей, притаманних сучасній Бельгії. Вони вплинули на формування освітньої системи країни та напрямів її розвитку. Назва країни походить від назви північної провінції Римської імперії (Gallia Belgica), яку заселяли племена бельгів – поєднання кельтських та германських племен [1, с. 2]. Після розпаду Римської Імперії у V ст. н.е. на території, дещо більшій від території сучасного Бенілюксу (Бельгія, Нідерланди, Люксембург) поступово сформувалась група держав під назвою Низькі Землі (Low Countries).

Значну частину історії Європи можна розглядати як злету та падіння її освітньої системи. З розпадом Римської імперії у V ст. н.е. освітні інституції, що існували на той час, занепали. Раннє Середньовіччя або Темні Віки – період у історії Європи VI, VII і VIII ст. – характеризувались відставанням західного регіону від Візантії, мусульманського світу та Китаю. Ситуація змінилась тільки з початком правління Карла Великого (Charlemagne), короля Франків з 768 р. та Священного Римського Імператора з 800 р., що перетворив франкське королівство в імперію, до складу якої увійшла більша частина Західної та Центральної Європи, у тому числі і території сучасної Бельгії. У період його володарювання сталося відродження формальної освіти (formal learning) на Європейському континенті. У м. Аахен, що було у той час культурним центром, було засновано Палатинську школу, у який навчались діти дворян. Відкривались школи при монастирях, батьків переконували посилати до них дітей. Поруч із вивченням Священного Письма та інших релігійних джерел представники освіченої еліти читали також і твори древніх філософів [2, с. 38].

Розглянувши цей період розвитку освіти, можна зробити такі висновки. По-перше, система освіти була надзвичайно централізована. Започаткована в королівському палаці (Палатинська школа – школа в палаці), вона розповсюджувалась через систему монастирських шкіл. По-друге, освіта була клерикальною. По-третє, її могли отримати тільки представники вузького кола еліти. Ці три показники домінували у сфері освіти століттями, а централізацію та елітарність освіти можна спостерігати і у сучасному суспільстві багатьох країн. Отож, упродовж століть більшість населення провінцій Бельгії була неписьменною, так як і у інших країнах Європи.

Для того, щоб зрозуміти зміст проблеми неписьменності в минулому, важливо розглянути комплексну роль писемної мови в її соціальному та культурному контексті. Писемну форму мови не використовували представники спільнот у більшості неписьмених. У таких прошарках домінувала усна мова, яка і сьогодні вражає своєю різноманітністю. Прислів'я, загадки, легенди, міфи, епічні пісні та поеми, молитви, чанти (chant – стародавн. франц. *chanter* – ритмічне промовляння чи проспівування слів чи звуків), пісні, оповідання тощо. Усні традиції та творчість була і тепер є засобом передачі знань, культурних та соціальних цінностей та формування колективної пам'яті. Та у період вибіркової грамотності усна мова відіграла ключову роль у процесі збереження національної та культурної свідомості народів [3, с. 1]. Писемна мова проникала в масову культуру неписьмених спільнот через необхідність читання. Ознайомлення зі змістом оголошень, що їх вивішували для підтримання порядку та дотримання правил поведінки у громадських місцях (на базарах, у тавернах тощо) вимагало отримання навичок читання рукописних текстів; незрозуміння їх могло загрожувати покаранням. Більш масовим читання стало у період виникнення та розвитку друкарства, особливо після того, як Йоган Гутенберг винайшов спосіб набірною друку у другій половині XV ст., і у Західній Європі одна за одною відкривалися друкарні, які розпочали масово друкувати памфлети, альманахи та інші популярні літературні твори, що не втратили актуальності до кінця передіндустріального періоду. Писемна мова поступово проникала у неписьменні верстви населення також через використання друкованих Біблій у церковних обрядах, широке використання торгівельних угод тощо.

Одночасно із появою перших ознак національної свідомості та поширенням писемності на території сучасної Бельгії з'явилися перші ознаки протистояння релігії та мови. Цей процес розпочався у XVI ст., коли почала виникати бельгійська *державна свідомість*.

У 1579 році три католицькі провінції на півдні об'єднались у Союз Аграсу (Union of Ayras) проти протестантів із півночі; дещо пізніше вони уклали Утрехтський Союз (Union of Utrecht) «який освятив відокремлення Низьких Земель (Low Countries), що пізніше сформували Бельгію й Нідерланди, та прийняли умови Гентського мирного договору (Pacification of Ghent)» [4, с. 17].

Цей договір про мир із Іспанією включав такі пункти, як припинення релігійних переслідувань та виселення іноземних солдатів і чиновників при умові визнання ними іспанського короля Філіпа II їхнім монархом та католицизму як головної релігії. Угода невдовзі припинила своє існування, що спричинило війни та релігійне переслідування населення південних Низьких Земель іспанцями та французами, а

також витіснення фламандської інтелектуальної еліти з півдня на північ. Їхнє місце зайняли представники іспанської та австрійської монархій.

У період з кінця XVI до початку XVIII ст. відбувались перші спроби підвищення освіченості населення Європи. Політичну важливість освіти в цілому й шкільної освіти зокрема зрозуміли та почали втілювати у життя уряди європейських країн. Було визначено, що священники мають бути освіченими, щоб спонукати паству до старанного виконання обрядів і поширення читання Біблії. Закон про обов'язкове навчання вперше з'явився в Стразбурзькій збірці релігійного законодавства. У XVII ст. шкільній освіті почали приділяти більше уваги в законодавстві німецьких міст, зокрема Веймару (1619 р.) та Готи (1642 р.). І хоча обов'язкова загальна шкільна освіта з'явилась дещо пізніше, це були перші спроби її створення. Провідну роль у цьому процесі відігравали протестантські держави, особливо невеликі, як Саксонія-Гота, або ж Бранденбург-Прусія, в яких король Фрідріх Вільгельм I запровадив обов'язкову освіту у 1717 році. Шкільне законодавство Прусії 1763 р. вимагало відвідування школи дітьми віком від 5 до 13–15 років [5, с. 73].

Географічне положення в центрі Європи та політичний розподіл (сім північних провінцій тодішніх Нідерландів були незалежними, а інших десять належали до Австрії [History of Belgium]) не могли не сприяти поширенню освітянських ідей, хоча зусилля Вільгельма I не мали великого успіху.

У той же час імператриця Марія Тереза (1717–1780 р.р.), представниця Габсбургської монархії, розпочала освітні реформи. У 1772 р. вона заснувала Імперську та Королівську Академію науки й літератури в Брюсселі. У 1774 р. було впроваджено обов'язкову початкову освіту. Метою цієї ініціативи було сформування письменого прошарку населення, з якого походили б слуги для аристократії. На жаль, більшість із цих реформ під тиском певних політичних сил було скасовано.

Під час правління її сина, Австрійського імператора та Імператора Священної Римської Імперії, «освіченого деспота» Йосифа II (Joseph II) [5, с. 17] було впроваджено низку важливих релігійних та світських реформ. З метою створення освіченого суспільства було запроваджено обов'язкову початкову освіту (elementary education) для усіх дітей незалежно від статі, та запропоновано вищу освіту для освоєння прикладних наук для невеликої кількості населення. Йосиф II призначив стипендії для талановитих але бідних учнів і дозволив створення шкіл для євреїв та інших національних меншин. Водночас (у 1784 р.) він видав указ про використання єдиної державної мови (німецької замість латини), що у багатонаціональній та багатомовній державі практично звело нанівець результати усіх попередніх реформ.

Отож, європейські правителі намагались підняти рівень грамотності населення. Тим не менше, нелогічність та непослідовність реформ часто мала протилежний вплив на розвиток письменності. Як показують дослідження, наприкінці XVIII ст. неписьменність була більше поширена серед жінок ніж серед чоловіків (63% жінок проти 39% чоловіків), однак якщо врахувати кількість неписьмених дітей, то ці відсотки збільшуються на 20%. Неписьменність була також більш поширена у сільській місцевості, ніж у містах, а також у Фландрії, ніж у Валонії. Зайнятість та приналежність до певного класу також мала величезне значення. Ці фактори додавались, отож неписьменність серед жінок, що проживали у Фландрії в сільській місцевості, досягала 75% у порівнянні із 35% чоловіків із Валонії, що проживали у містах.

Існували також суттєві регіональні відмінності. Близько 1785 р. відсоток чоловіків, здатних підписати свідоцтво про одруження, коливався від приблизно 30% у м.Ауденерде (Audenaerde) до 60% у м.Фурне (Furnes). Тобто неписьменність виявилась явищем дуже змінним, що важко піддається узагальненню. Коливання відсотка неписьмених існували не тільки всередині певної спільноти, але навіть у окремій сім'ї. Набір варіацій не був характерним лише для Бельгії. Його можна було екстраполювати на будь-яку країну Західної Європи [6, с. 5].

Однак Бельгію чекали зміни, спричинені подіями, що відбувались у Європі. Після Французької революції (1789–1799 р.р.) та пов'язаних із нею Революційних війн (1792–1802 р.р.) територія Бельгії відійшла у підпорядкування Франції. Така політична ситуація сприяла відродженню франкомовної буржуазії, яка зайняла провідну позицію у країні та стала її елітою навіть у Фландрії. Бельгія стала офіційно франкомовною на усій території.

Очільники Французької революції розглядали проблему освіти з різних перспектив, включаючи «обов'язки та прерогативи держави, права батьків, потенційну користь від вищої освіти, потреби нації у сфері економіки, необхідність підготовки вчителів, та відповідний статус професії вчителя у Республіці» [7, с. 2].

У 1794 р. у Франції розпочинається інтенсивний розвиток освітньої галузі. Передусім приймається декрет про пріоритетність підготовки вчителів. У цьому ж році у Парижі було створено першу Вищу нормальну школу (École Normale Supérieure), тобто коледж для вчителів, організований на зразок німецьких, який слугував моделлю для інших навчальних закладів. Навчальні плани нормальних шкіл

ґрунтувалися на республіканській моралі, та суспільних та індивідуальних цінностях. Підручники були опубліковані та рекомендовані Конвентом. Очевидно, освітня галузь Франції характеризувалась надзвичайною централізацією. Також було встановлено правило про заснування загальних середніх шкіл (public secondary school) на кожні 300 000 громадян. Обов'язковим було навчання французькою мовою, – це створювало чималі проблеми для населення, що проживало на території Фландрії.

Серед інших проблем значимо нестачу кваліфікованих вчителів, низький рівень учнів, погану організацію навчального процесу у школах, нелогічні навчальні плани із різним набором предметів.

Цю ситуацію намагався виправити Наполеон Бонапарт. Питання взаємодії релігії та початкової освіти було частково вирішено через підписання Конкордату між Папою Римським та Наполеоном. Конкордат дав можливість відновити роботу початкових релігійних шкіл для дівчат. Крім того, Наполеон вважав надзвичайно важливою середню освіту для хлопців, розробив централізовану структуру, яка започаткувала систему освіти сучасної Франції. Відповідно до цієї системи початкові школи (écoles populaires), значенням яких для подальшої освіти знехтували (у її програми потрапило лише навчання читання, письма та основ католицької релігії), потрапили під управління місцевої влади та церкви. Середню ж освіту вважали базовою для виховання майбутніх лідерів нації, чиновництва та армії. Тому усі середні школи, в тому числі приватні й церковні, контролювала держава. Навчання проводилось виключно французькою мовою, а зміст освіти часто не передбачав логічного продовження програм початкової школи. Ця ситуація посилила мовно – релігійні суперечності у Фландрії, фламандомовному протестантському регіоні, але вперше в історії освіти на державу покладалися відповідальність та контроль за освітою громадян.

Панування Наполеона на території сучасної Бельгії закінчилось поразкою в битві під Ватерлоо. У 1819 р. території Бельгії перейшли у власність протестантської країни, Королівства Об'єднаних Нідерландів, що спричинило зміну католицької релігії, французької мови та системи освіти на протестантську релігію та фламандську мову.

На той час у Бельгії існували дві основні партії: ліберальна, яка представляла соціалістичний та світський рух, та католицька, що інтенсивно протестувала проти спроб королівського уряду зменшити роль католицької церкви у суспільному житті. Це призвело до конфліктів із протестантськими фламандцями щодо конституції, та відносно освітньої політики. Представники ліберальної партії підтримували позицію католиків у питанні свободи релігії проти доктрини, нав'язаної протестантами – фламандцями. Обидві партії об'єдналися у коаліцію, а їхня тісна співпраця призвела до революції 1830 р. У процесі виборювання незалежності саме питання національної свідомості та релігії відігравали ключову роль; за Конституцією, прийнятою у 1831 р., Бельгія стала католицькою конституційною монархією під владою франкомовної буржуазії.

Отже, на протязі століть освітні реформи в Бельгії залежали від постійних змін влади, політичної ситуації, мови та релігії. Через вищезгадане проникнення писемної мови в середовище з переважно усною культурою в певних представників неписьменного населення виникало переконання, що формування нових навичок, а саме читання та письма, може підвищити їхній соціальний статус та створити можливості до кращого життя. Громадяни шукали шляхи отримання освіти, не зважаючи на оточення, родину, релігійні принципи та політичні умови. Але в більшості населення ці зміни викликали радше небажання отримувати освіту, що, ймовірно, призвело до виникнення передумов для повторної появи неписьменності дорослих у XXI ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. History of Belgium [Електронний ресурс] // Wikipedia, the free encyclopedia – Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Belgium#Between_the_wars
2. Васильев А.А. История средних веков / Васильев А.А. – М. : Республика, 1993. – 511 с.
3. Oral traditions and expressions [Електронний ресурс] // UNESCO Culture Sector – Intangible Heritage. – 2003. – Режим доступу: <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?pg=00053>
4. Fitzmaurice J. The Politics of Belgium: A Unique Federalism / John Fitzmaurice. – Westview Press, Boulder, CO, 1996 – 284 p.
5. Vierhaus R. Germany in the Age of Absolutism / Rudolf Vierhaus. – Cambridge University Press, 1988. – 172 p.
6. Goffinet S.-A. Functional illiteracy in Belgium / Sylvie-Anne Goffinet, Dirk Van Damme. – Brussels, King Baudouin Foundation, 1990 – 190 p.
7. Markham J. D. The Revolution, Napoleon, and Education [Електронний ресурс] // International Napoleonic Society. – Режим доступу : http://www.napoleon-series.org/ins/markham/c_education_m.html